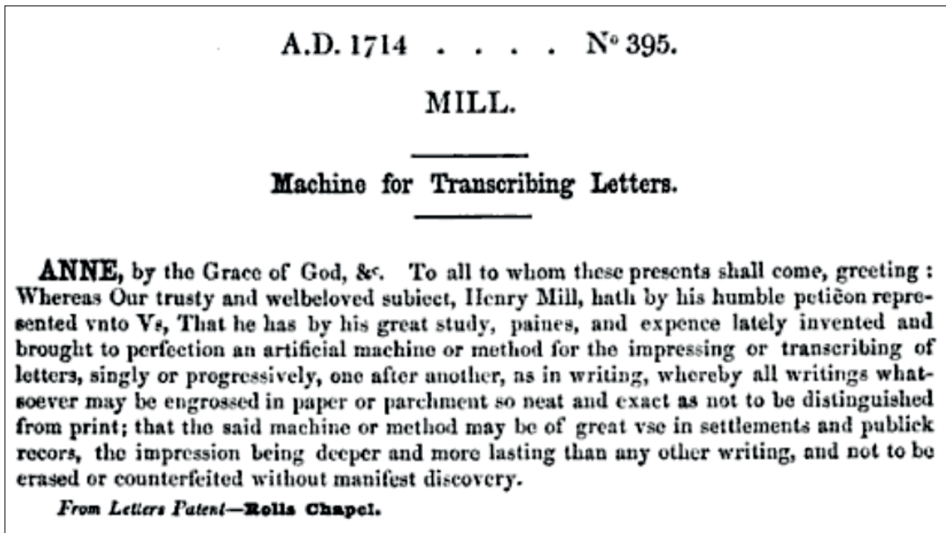


Az írógép reinkarnációja

*Aki nyomtatott szöveget alkot, kilép a privát szférából.
Közszereplővé válik. Érvényes lesz rá az írástudók felelősége.
Akkor is, ha szövegszerkesztő programot használ...*

Gép, nyomtatott betűk írására

Több mint háromszáz éve, 1714-ben egy angol vízügyi mérnök, Henry Mill rövid szabadalmi leírást nyújtott be, melyben felvázolta egy mechanikus íróeszköz ötletét. A fennmaradt szöveg a következőképpen határozza meg a feltaláló célját: „Egy gép vagy mesterséges rendszer egyes betűknek egymás után való leírására, melyek papíron vagy pergamenen olyan tisztán és érthetően látszanak, hogy nem lehet a nyomtatástól megkülönböztetni.”



1. ábra. Henry Mill szabadalmi leírása

Ha a nyomtatás szabadalmát Gutenberg megfogalmazhatta volna, éppen a kézírástól való megkülönböztetetlenségre helyezte találmánya hangsúlyát. Az ősnymtatványok a kor szerzetesi betűit utánozták. Mi mást tehettek volna? Hiszen az akkori olvasói számára a kézzel írt betűk voltak a megszokott jelek. A mester jóhiszemű olvasói talán nem is tudták, hogy nem kézírásos könyvet vásároltak. Gutenberg festett iniciáléival, képeivel inkább erősítette őket ebbéli meggyőződésükben. Német követői a szerzetesi írást, a velencei nyomdászok a humanista antikvákat utánozták nyomataikon.

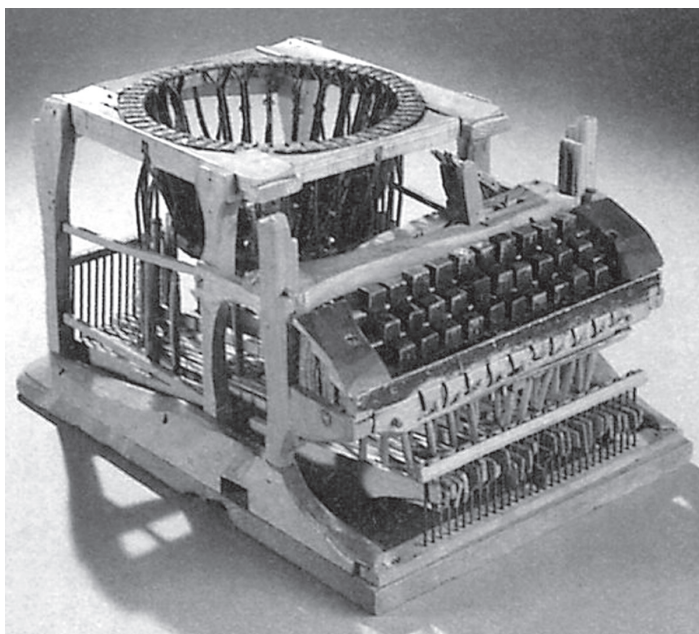
Henry Mill idejében viszont a kézírás és a nyomtatott betű formája már régen eltávolodott egymástól: a kézírás a privát kommunikáció jelkészlete maradt, a nyomtatott

betű pedig a nyilvános, kulturálisan értékes kiadványok megjelenési formájává vált. E két médium közül Mill az írógépet a nyomtatás professzionális megjelenése felé pozicionálta.

A vak is láthatja

Hogy került-e ki valamilyen prototípus Henry Mill műhelyéből, nem tudjuk. A 395-ös szabadalmi beadvány csak a mesterséges írás előnyeit ecseteli, mely a szerző véleménye szerint a szöveg minőségében és a hamisítás megakadályozásában jelent nagy előrelépést.

Az első elkészült írógépek létrejöttének oka – ma így mondanánk – az akadálymentesítés volt. 1779-ben Mária Terézia uralkodónő megbízta a kor nagy feltalálóját, Kempelen Farkast, hogy tanítsa meg a betűvetésre szeretett keresztlányát, Maria Theresia von Paradist. Az ifjú hölgyet udvari körökben kitűnő énekesként tartották számon, akinek tiszteletére nem kisebb zenészek, mint Mozart, Haydn és Salieri ajánlották zongora- és orgonaműveiket. Ő maga is zeneszerző volt, darabjait máig játsszák.



2. ábra. Peter Mitterhoffer rekonstrukciója Kempelen írógépéről

Maria Theresia von Paradis születése óta vak volt. Kempelen domborművű betűkkel ismertette meg az olvasás jeleit, majd fából létrehozott mechanikus szerkezettel, egyfajta írógéppel a leány maga is megtanult írni. „Tekintetes Uram! Vak tanítványát a legnagyobb boldogsággal tölti el, hogy az ön segítségével írni és olvasni tud. Talán az Ön szemében is megrezdül a könny, mialatt első levelemet olvassa, melyet az Ön gépével írtam, s amelynek kezelésére is Ön tanított meg...!” – írta levelében Maria Theresia von Paradis 1779 augusztusában Kemeleennek.

1808-ben Pellegrino Turri feltaláló vak szerelmének, Carolina Fantoninak épített írógépezetet, melyben egy fekete, szénrel bevont lap segítségével ütötték át a betűket.

Az amerikai álom lábbal hajtott fegyvere

A 19. század közepén Christopher Sholes, Wisconsin állambeli politikus, laptulajdonos kísérletezett írógép létrehozásával. Zongora ihlette szerkezetére a hangszerek királynőjének kalapácsmechanikája, illetve billentyűzetének fekete-fehér színezése is átkerült, nem kis derűtséget kiváltva a kor közbeszédében. Bár Sholes számít a múlt századi mechanikus írógépek feltalálójának, gépezetével mégsem tudott a piacra betörni. Kénytelen volt 1873-ban szabadalmát eladni, abban a reményben, hogy a kor tőkeerős fegyvergyára, a Remington több szerencsével tudja forgalmazni.

Mivel Remingtonék az írógépek szerelésére egy varrógépgyárat alakítottak át, a Sholes-féle szerkezet pedálos varrógépállványra került. A papírt továbbvivő „kocsit” a varrógép lábpedálja mozgatta.



THE FIRST COMMERCIAL TYPEWRITER
MODEL 1 REMINGTON, SHOP NO. 1.

3. ábra. A Remington fegyvergyár varrógépállványra szerelt gépezete

Igazi szürreális konstrukció: Gutenberg nyomdabetűi a zongora kalapácsmechanikájára szerelve, s az egész mozgatóját egy varrógép pedáljával végezték. Nem csoda, hogy a kor írástudói fanyalognak álltak a fegyvergyár új terméke előtt.

Remingtonék, jó üzleti érzékkel megáldva, tesztadarabokat küldtek szét az Államokban. Miután Mark Twain *Tom Sawyer* című történetét egy ilyen monstrumon írta, biztosítva volt a regény és az írógép sikere is.

Kísértet járja be Informatikát...

Az írógép száz éves sikertörténete nem volt ellentmondásoktól mentes. Már a Remington cég első darabjainál felülvizsgálták billentyűzetkiosztását. Akkor alakult ki a QWERTY, hogy kevesebb legyen az összeakadás a gyors gépelés során. 1936-ban dr. August Dvorak kidolgozott egy hatékonyabb billentyűzetet, amit a II. világháborúban az amerikai írnokok használtak, de nem tudott vele átütő sikert elérni, olyan nagy volt az akkorra kialakult hagyomány ereje.

Sokáig gondot okozott a szöveg szerkesztésének kérdése. Ami nekünk természetes, a kor gépirójának sok gyötrelmet okozott: az elgépelt szöveg javítása. Használtak radírt, a múlt század '50-es éveitől hibajavító festéket. Később felvetődött a szöveg tárolásának kérdése, melyet először

lyukszalaggal, később az IBM Selectric gépein mágneskártya segítségével oldottak meg. A '60-as évek végétől az elektromos írógépek bizonyos fajtái már szövegszerkesztő képességekkel is rendelkeztek.

Vajon megvalósult-e közben Mill álma, a gépírás megkülönböztethetlensége a nyomtatástól? A válaszuk egyértelmű: Nem. A gépírás önálló szabályokat, hagyományokat hozott létre, melyek legtöbbje az alkalmazott technológia korlátaiból eredeztethető. Írásképe nem lett nyomdai minőségű – bár tagadhatatlanul olvashatóbb volt, mint a kézírás. Beékelődött a kézírás és a nyomtatás médiuma közé. A hivatalos kultúra nyomdai formában terjedt, a privát szféra története tollak végén kanyarodott, a gépírás pedig elfoglalta a helyét az irodák világában.

A személyi számítógépek '80-as évekbeli forradalma óta az írógép szemlélete nagy túlélőként helyet követelt magának az informatikában. Meghatározza billentyűzetünk kezelését, szövegszerkesztőink felhasználói felületét, szövegkezelésünk módszereit, formálja esztétikánkat.

A számítógépes szövegkezelés három paradigmája

Az írógépes gondolkodás jeleit keresve vizsgáljuk meg, hogy az információtechnológiában milyen paradigmák alakultak ki a szöveg kezelésére, megjelenítésére! Háromféle jellegzetes szemléletmódot fogunk áttekinteni: a jelölőnyelvek, a szövegszerkesztők és a kiadványszerkesztők szövegkezelését.

A jelölőnyelvek

Egy dráma vagy forgatókönyv tele van jelzésekkel, melyek annak előadásában segítenek, de tartalmilag nem részei a szövegnek. A bibliai zsoltárokból található „szela” kifejezésről máig nem tudjuk, milyen liturgikus vagy zenei célt szolgált. A nyomdai korrektúrajelekkel nem csak javították a szöveget, hanem annak szedésére is útmutatást adtak. Az európai nyelvek központozási jelei a gondolati egységek helyes elhatárolására, a hangsúlyozás megkönnyítésére használatosak, de nem mondjuk ki ezeket a szöveg felolvasása során. Nem új keletű dolog tehát a szöveg kiegészítése olyan metajelekkel, melyek szemantikailag gazdagabbá teszik azt.

Első példánk az informatika történetéből az ASCII kódtáblázat. Amikor az USA-ban szabványosították a betűk és egyéb szövegelemek tárolását, reprodukálását egyértelművé tevő táblázatot, 128 jelet határoztak meg.

Az angol ABC a központozás karaktereivel sem közelítette meg ezt a terjedelmet. A felszabaduló első 32 helyen olyan parancsok kódjai voltak, melyek a szövegszerkesztő programok és a nyomtatók számára szolgáltak információval, hogy helyesen tudják felépíteni, tagolni a szöveget. Olyan parancsokat találunk itt, mint az STX [Start of Text], azaz „szöveg kezdete”; BS [Backspace] „visszalépés”; LF [Line Feed] „új sor”; vagy a kedvencem, a BEL [Bell] „csengő”. Ez utóbbi az írógépekhez hasonlóan csengetésre készítette a nyomtatót, ha készen volt egy munkafolyamattal.

Hosszú szövegek számítógépes feldolgozására vezette be az 1960-as években az IBM három mérnöke a GML nyelvet. Az elnevezés mögött a három fejlesztő – Goldfarb, Mosher és Lorie – neve volt. 1986-ban ISO szabvánnyá vált a nyelv továbbfejlesztett változata, az SGML. Ekkor már a szalonképesebb Standard Generalized Markup Language, „szabványos általános jelölőnyelv” kifejezést alkalmazták rá. Ebben a nyelvben jelentek

meg először a 'tag'-ek, azaz címkék, melyek a szövegbe ékelődve jelölték a <címke> kezdetét, illetve a végét</címke> a szemantikai egységeknek.

A nyelvet olyan hosszú, nagyon összetett dokumentumok strukturálásához és formázásához használták, mint a szótárak, lexikonok, telefonkönyvek, katalógusok. Ebből a nyelvből fejlődött ki a HTML (HyperText Markup Language = hiperszöveges jelölőnyelv), mely ma a web alapja.

A nyílt forrású számítógépes szedőrendszer kidolgozója, Donald E. Knuth professzor 1977-ben lemondta dél-amerikai előadói útját, mert könyvének, *A számítógép-programozás művészetének* második kiadását a nyomda olyan hanyag módon szedte, hogy leállítva a nyomtatást, dühében megfogadta, ír egy programot, amellyel újraszerkeszti az elrontott kötetet.

A TEX (ejtsd: teh – mint a technika szóban) leíró nyelve azóta a természettudományos dolgozatok kvázi szabványává lett. Itt a strukturálásra és formázásra használatos parancsok \jellel kezdődnek:

```
\documentclass[12pt,a4paper]{article}
\usepackage[utf8]{inputenc}
\begin{document}
Nyílt forrású számítógépes szedőrendszer.
\end{document}
```

A TEX segítségével nagyon igényes szedéskép jön létre, melyben csak a tartalmat és a struktúrát kell meghatározni, a formázásról a rendszer gondoskodik.

Jelölőnyelvekkel találkozhatunk még az elektronikus könyvek (e-pub), a PostScript oldalak (PS) leírásánál. Közös tulajdonságuk, hogy rugalmasak, nagyban támogatják a hordozhatóságot, a különböző eszközökön való megjelenítést.

A szövegszerkesztők

Az elektronikus írástudás korában nem kell külön bemutatni a szövegszerkesztő programokat. Nap mint nap használjuk őket dokumentumaink kezelésére. Legtöbbször a Microsoft Worddel azonosítják ezt a kategóriát. Az idősebbek talán emlékeznek még a WordStarra vagy a WordPerfectre – ez utóbbi ma is használatos –, de sokan alkalmaznak nyílt forrású alternatívát, mint a LibreOffice Writer.

Angol nyelvterületen élesen megkülönböztetik a szövegszerkesztők két fajtáját:

- A 'text editor' (szó szerint: szövegszerkesztő) a Windows Jegyzettömbjéhez hasonló alkalmazás, mely a formázatlan szövegek előállítására használatos. A text editor nem tud képeket vagy betűtípusokat megjeleníteni. Nem alkalmas hosszú, strukturált dokumentumok létrehozására sem. A programozóknak viszont kedves eszköze, hiszen sokféle kiegészítővel kitűnően lehet velük forráskódot írni.
- A 'word processor' (tükörfordításban: szófeldolgozó) az a kategória, amelyet mi szövegszerkesztőként ismerünk. Pontosabb meghatározás lenne a dokumentumszerkesztő, hiszen nem csupán szöveg kezelésére, hanem hosszabb, jól strukturált, képekkel, ábrákkal tagolt dokumentumok szerkesztésére használható.

A továbbiakban ezekkel a dokumentumszerkesztőkkel foglalkozunk, de szövegszerkesztő programoknak nevezem majd őket. Ez honosodott meg a magyar informatikai és köznyelvben.

Mi is a különbség szöveg, dokumentum és kiadvány között informatikai értelemben?

- A nyers szöveg minimálisan strukturált, legnagyobb gondolati egysége a bekezdés. Formázatlan: kiemelések, címrendszerek vagy felsorolások csak jelölőnyelv alkalmazásával hozhatók létre benne.
- A dokumentum – abban a formában, amit a szövegszerkesztővel hozunk létre – formázott szöveget, képeket, illusztrációt, diagramot, táblázatot tartalmazó kis példányszámú nyomtatvány.
- A kiadvány ugyanazon elemekből áll, mint a dokumentum, de nyomdai körülmények között, nagy példányszámban, magas minőségben készül.

Hogy megfoghatóbb legyen ez utóbbi két kategória közötti különbség, gondoljunk azokra a technológiákra, melyekkel készülnek a dokumentumok és a kiadványok.

A dokumentumokat irodai sokszorosító eszközökkel, tintasugaras vagy lézernyomtatóval állítják elő; gyakori, hogy a lapnak csak egyik oldalára nyomtatnak. Gyakran A4 méretűek. Spirállal, sínnel vagy gemkapoccsal összefogottak, vagy mappába teszik, lefűzik őket.

A dokumentumok szekvenciális szerkezetűek, azaz oldalak lineáris sorozataként nyomtatjuk, olvassuk, lapozzuk. A hasonló hosszúságú kiadványok ezzel szemben oldalpárokba rendeződnek, minimálisan füzetszerűen tűzöttek, vagy ragasztott, fűzött kötésűek.

A szövegszerkesztő programok szemlélete az írógépes munkamódszerből öröklődött. Miért villog az oldal tetején, a bal margó mellett a kurzor, ha megnyitunk egy dokumentumot? Mert valaha az írógép hengerére befűzött papír tetejére kezdtünk gépelni. Sort sor után, míg betelt a teljes oldal.

Miért nem helyezhetem a szöveget, képet, egyéb objektumot szabadon a dokumentum oldalán bárhova? Mert be kell tartani az írógép hagyományából eredő lineáris gyakorlatot: amíg oda nem értünk az oldalon, addig nem tudok ott bármit is tenni.

Az igazi probléma akkor jelentkezik, amikor a betűk között megjelenik a kép. Az új objektum furcsán viselkedik. Mintha hozzá lenne kötve a szöveghez: annak változásával változhat a kép elhelyezkedése is.

A szövegszerkesztő – az írógéphez hasonlóan – betűk sorozatában gondolkodik. Szekvenciálisan egymás után sorakozó betűk töltik ki a sort. Aztán az túlsordul és továbbfolyik. Habár szakaszokra, bekezdésekre tagolható a szöveg, mégis olyan érzésünk van, mintha egy lineáris, egydimenziós tömbben mozognánk. A másik dimenziót csak kényszerűségből használjuk.

Az írógép számára nem létezik a kép. Csak betűk vannak. A szövegszerkesztő programok emiatt mindent betűként kezelnek. A képeket is.

Megvan a helyük a szekvenciában, kapnak egy horgonyt két betű között vagy a bekezdés elején. De nem a szövegtől független entitások! Emiatt továbbfolynak, tördelődnek, ha a szöveg továbbsodorja őket.

A szekvenciális paradigma érvényes minden elemére a dokumentumnak: a betűkre, az oldalakra, a teljes szövegre. Gondoljuk végig ennek következményeit a szövegszerkesztőkre nézve:

- Nem alkalmasak kiadványszerkesztésre, hiszen nem támogatják az oldalpárokban való megjelenítést.
- Hosszabb szöveg adott helyéhez horgonyzott objektumok (képek, rajzok, diagramok) pontosan követik a szöveg változását, átrendeződését. A tartalomhoz kötött illusztráció nem veszik el, de mindig figyelni kell az oldalon való elhelyezkedésére.
- Sok trükköt kell bevetni ahhoz, ha valamelyest szabadabban szeretnénk felépíteni az oldalakat. Hiszen mindennek megvan a helye ebben a szekvenciában.

Húsz éve megmosolyogtuk azt a titkárnőt, aki a szövegszerkesztőben ENTER-t ütött minden sor végén, vagy tabulátorral kezdte a bekezdéseket. Tegyük a szívünkre a kezünket: Vannak-e olyan szokásaink, melyeknek valamikor volt értelme, de ma már túlhaladt rajtuk a kor vagy a technika? A továbbiakban néhány ilyen értelmetlen örökségre szeretném felhívni a figyelmet.



4. ábra. A személyi számítógép mintha az írógép és a televízió románcából született volna. Képkocka Terry Gilliam: *Brazil* című filmjéből.

Az írógépektől örökölt egyes, másfeles és kettes sorközök rosszul olvasható szöveget eredményeznek. Az egyes túl tömör, a másik kettő pedig túl ritka. A nyomdai ajánláshoz, mely a betűméretnek megfelelő 110–120 százalékos sorköz, még a szakdolgozatok formai követelményei között szereplő 1,5-es sorbeállítás áll a legközelebb.

A szakdolgozatok megjelenése még mindig az írógépes gyakorlathoz van igazítva. Miért csak az egyik oldalra szabad a szakdolgozatlapoknak nyomtatni? Az írógép miatt, amit már nem használunk. Valaha átütött a betűkép a másik oldalra...

Az oldalak beállításánál megadott margók túlságosan hosszú sorokat eredményeznek. 80 karakternél hosszabb sort fásasztó olvasni, nehezen talál vissza a szemünk a következő sor elejére. Ezt a margók méretének átállításával vagy hasábközből való tördeléssel orvosolhatjuk.

Írógépen a kiemelést VÉGIG NAGYBETŰKKEL, r i t k í t o t t a n vagy aláhúzással tehetjük meg. Nem volt még *dőlt* vagy **félkövér** betűváltozat. Azóta tudjuk, hogy a kapitális, azaz nagybetű használata nem csak udvariatlan – a netikett szerint kiabálás –, hanem csökkenti a sortávolságot, és ezért esztétikailag kerülendő. A ritkítással olvashatatlanná válik a szöveg, lelassul a szóképeket kereső szem mozgása. Az aláhúzás pedig túl hangsúlyossá teszi a kiemelést, emellett az alsó betűsárakat csonkolja, ami megint nem egy esztétikai élmény. Kiemelésre a *kurzív*, azaz *dőlt* betűváltozatot használjuk. Sokkal diszkrétebb, mint a szövegből kiugró, túlhangsúlyos félkövér. Ez utóbbit hivatalos szedésben csupán szótárakban, lexikonokban alkalmazzák.

A szövegszerkesztők csodálatos eszközök, rengeteg kényelmi szolgáltatással, nagyon sok segítséget tudnak adni a mindennapi munka során, és igyekeznek megóvni minket a tipográfiai ismeretektől.

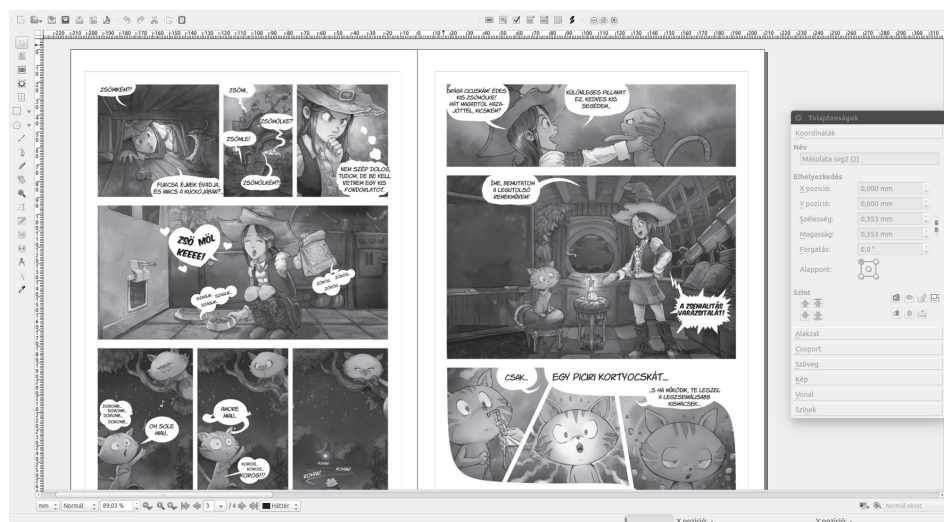
Ismeret hiányában sokféle sablonmegoldással támogatnak bennünket. De ha igazán egyedi, esztétikus munkát szeretnénk kiadni a kezünk közül, érdemes egy kis tipográfiát tanulni...

Kiadványszerkesztők

1985-ben az Aldus Pagemaker volt az első kiadványszerkesztő (Desktop Publishing, DTP) program, melyet a nyomdai fényszedő rendszerek mintájára hoztak létre.

A fényszedésnél egy átlátszó fóliára, filmlapra írták a szövegblokkokat. Ugyanígy a kiadványban használt képeket is. Ezeket a filmlapokat egy alulról átvilágított montírozó asztalon fóliára ragasztották, majd ezt az „egybeszerelt” fólialapot fotokémiai eljárással egy nyomólemezzel másolták.

Ha megnézzük egy kiadványszerkesztő program – Adobe InDesign, QuarkXpress, Microsoft Publisher, vagy a nyílt forrású Scribus – felhasználói felületét, ennek az eljárásnak a digitális változatát ismerhetjük fel. A lapok mintha egy átvilágító asztalon lennének. Az asztal bármely részére szabadon helyezhetjük, rendezhetjük a szövegdobozokat és a képeket.



5. ábra. Képregény-kiadvány szerkesztése a Scribus ingyenes, nyílt forrású kiadványszerkesztőben

A szabadságnak ára van. Tervezőgrafikai tudás, tipográfiai ismeretek nélkül nem lehet szép oldalterveket, esztétikus kiadványokat létrehozni. A professzionális tudás el is várható a nyomdai sokszorosítás esetén...

A kiadványszerkesztő szoftverekkel más programokban előkészített elemekből dolgozunk. Szövegszerkesztőből szöveges dokumentumot, képszerkesztőből megfelelően előkészített képeket, vektorgrafikus alkalmazásból illusztrációkat kapunk, melyekből a DTP programban kiadványt tervezünk.

Művésznek vagy tipográfusnak kell lenni e programok használatához? Igen is meg nem is. A kiadványszerkesztés, tipográfia vizuális kommunikáció. Mint minden egyéb kommunikáció, ez is jelekből áll. Ha ismerjük e „jelnyelv” szabályait, képesek leszünk helyesen, szépen, esztétikusan kommunikálni.

Tipográfiai szabályokat a szövegszerkesztőkben is alkalmazunk, de ott mindenféle automatizmus és sablon megkímél bennünket ezek felismerésétől, tudatos használatától. Töltsük be a margók közötti területet szöveggel, helyezzük el egy-két képet, vegyük rá a szöveget, hogy kerülje ki ezeket, s készen is vagyunk. Ez egy egyszerű dokumentum receptje. De magasabb grafikai igényű tervet, például plakátot elkészíteni szövegszerkesztőben – kinlódás.

Az írógép reinkarnációja

Több mint háromszáz éve Henry Mill körvonalazott egy mesterséges rendszert, amivel a mindennapi ember is nyomdai minőségű írásképet tudott volna előállítani. Az írógép elterjedésével ez az álom nem vált valóra. A gépirás meg sem közelítette a nyomdai szedéskép minőségét.

Az írógép nem lett vetélytársa a nyomdának. A privát szféra és a kultúra közötti szegmensben, a hivatali világban találta meg felhasználói közegét. Kialakította saját szabályrendszerét, „esztétikáját”.

A múlt század ’80-as éveiben egy korszerűbb szövegkezelő eszköz elterjedésével újabb esélyt kaptunk Henry Mill álmának megvalósulására. Az utóbbi harmincöt évben olyan multifunkciós eszköz lett, amely sok területen – így a nyomdai előkészítés világában is – versenyképesebbé vált, mint a specializáltabb szedőrendszerek. A számítógép birtokában a mai kor embere Gutenbergnek, Mozartnak vagy Jókainak érezhetné magát. Ugyanazokat a technológiákat használja, mint a professzionális grafikusok, zeneszerzők vagy szövegírók. Mi korlátoz bennünket, hogy kreatív, esztétikus, nyomdai minőségű dokumentumokat vagy kiadványokat hozzunk létre? Az anyagiak ma már kevésbé, mint a tudás hiánya...

Az írógép reinkarnációja így válik a korlátozott tudás metaforájává. Mert az írógép öröksége nagyon szépen körvonalazódik az informatikában. S ennek legjellemzőbb indikátorában, az oktatás területén.

Számítógépes közepszerűség

Vajon meg lehet-e fogalmazni a szövegszerkesztés és a tipográfia közötti különbséget? Az előbbi valamiféle technika, míg az utóbbi esztétika? Az első a dokumentumokra korlátozódik, míg a második a kiadványokra? Érezzük a megkülönböztetésben az írógép reinkarnációját? Mintha a kézírás és a nyomdai megjelenítés között megint lenne valami középút...

Aki nyomtatott szöveget alkot, kilép a privát szférából. Közszerelővé válik. Érvényes lesz rá az írástudók felelőssége. Akkor is, ha szövegszerkesztő programot használ.

Itt is igaz: Amit meg lehet csinálni, nem mindig esztétikus, célszerű vagy erkölcsös. Szándékosan használtam a „csinálni” szót. Mert a szövegszerkesztőkkel, a modern kor írógépeivel, sok mindent meg lehet tenni, aminek az égvilágon semmi értelme...

Egy szón belül minden betűhöz külön betűtípust, színt, nagyságot rendelhetünk. Miért? Farsangi plakátot tervezünk? Keretezhetünk betűt, szót, bekezdést, de még oldalt is. Miért? Fájdalommal, de Isten akaratában megnyugodva tudatjuk, hogy megszületése előtt meghalt az esztétikai érzékünk? Van-e valami értelme itt a tartalom és a forma különbözőségének?

Amikor a kisdíjakokat „beengedjük a szövegszerkesztő programba”, mint egy digitális homokozóba, nagyon sokszor magunk sem tudjuk, hogy mi a célunk a szövegszerkesztés tanításával. S ez sajnos olyan területeken is nyilvánvalóvá válik, mint az informatika-

versenyek, az érettségi világa. Az alkalmazói versenyek szövegszerkesztési feladatai hemzsegnek a tipográfiai hibáktól! Az érettségi feladatok között szép számmal található olyan példákat, ahol a feladat megalkotója alapvető esztétikai elvekkel sincs tisztában.

Ezekben a feladatokban rendszeresen előforduló melléfogások:

- A szövegtűkör sorhossza 80 karakternél nagyobb. Nem egy-két leütéssel, tíz-tizenöt karakterrel!
- A bekezdések jelzésére egyszerre alkalmaznak behúzást és térközt. Emiatt nagyon csúnyán elválnak egymástól a bekezdések. Ha behúzást alkalmazunk, ne használjunk térközt és fordítva!
- Rajzok aránytalan méretezése. Torzul a kép!
- Keretezések indokolatlan használata. A „legszebb” keretezés, amikor még valamilyen minta is végigfut a keret vonalán... Felesleges egy teljes oldalt bekeretezni. Minek? Mitől akarjuk elválasztani? Nem arra való a margó?
- Címhez rendelt lábjegyzet. Válasszunk olyan címet, amit nem kell azonnal magyarázni!

És még sorolhatnánk: Az oldalakon megjelenő elemek kompozíciójának (egyensúlyának, arányainak) teljes hiánya. Csúf címrendszerek. Rossz kiemelések.

Cipót a cipőboltból

Az idősebbek talán emlékeznek a fenti reklámszövegre. Jelen esetben azt jelenti, hogy a megfelelő eszközt használjunk a megfelelő feladathoz – szövegkezelésünkben is.

Ha ötödik osztályban a diákoknak meg akarjuk tanítani, hogy a szöveg bekezdésekből áll, s minden bekezdés végét ENTER-rel jelezzük, ehhez nyugodtan használjunk olyan text editort, alacsony szintű szövegkezelőt, mint a Jegyzetömb vagy a Linuxon a gEdit. Nem vonja el a gyermek figyelmét, és nem fog rögtön fehér alapon sárgával írni, vetett árnyékkal.

Ha a szöveg formázását tanítjuk, akkor tiszteljük meg a szöveget azzal, hogy a tartalomnak megfelelő betűket választunk, s nem kezdünk el öncélú mutatványokat a betűkkel vagy a bekezdésekkel. Tanítsuk meg, hogy a szöveg igazításának funkciója van, a tömbös szedésnél kötelező az elválasztás, de verseket sose igazítsunk középre, mert az nem karácsonyfa!

Ha pedig hosszabb dokumentumot szerkesztünk, használjunk nyugodtan bekezdésstílusokat – már általános iskolában is – a címrendszerekhez, kenyérszöveghez, mert ezekkel egy pillanat alatt az egész dokumentumra vonatkozóan megváltoztathatjuk a formázást, megtartva a szöveg struktúráját.

S ha magasabb grafikai igényű kiadványt szeretnénk létrehozni, ismerkedjünk meg egy kiadványszerkesztő szoftverrel, ahol szabadon tervezhetünk az oldalon, átlátva az egész arányait. Tanuljunk előtte egy kis grafikai tervezést, tipográfiát, mert akkor a diák-

A verseny- és érettségi feladatok nagy hibája, hogy kiadványszerkesztési feladatok megoldását várják el a diákoktól szövegszerkesztővel. Az alkalmazói versenyek szövegszerkesztési feladatai emiatt válnak valóságos agymunkává. Igazi kínlóadás az írógépes korlátok paradigmáival megtervezett szövegszerkesztő programokkal grafikailag igényes munkát végezni! Ki lehet persze ilyen feladatokat találni – Painttel többszólamú kottát írni, Excellel norvég mintás pulóvert tervezni, vagy PHP-ben mosógépet vezérelni –, de nem erre valók.

jainknak is el tudjuk magyarázni, hogy azok az évszázados esztétikai irányelvek, amiktől szép és tartalmilag korrekt lesz egy oldalterv, nem öncélú korlátozások, hanem funkcionális irányvonalak.

A verseny- és érettségi feladatok nagy hibája, hogy kiadványszerkesztési feladatok megoldását várják el a diákoktól szövegszerkesztővel. Az alkalmazói versenyek szövegszerkesztési feladatai emiatt válnak valóságos agymunkává. Igazi kínlóadás az írógépes korlátok paradigmáival megtervezett szövegszerkesztő programokkal grafikailag igényes munkát végezni! Ki lehet persze ilyen feladatokat találni – Painttel többszólamú kottát írni, Excellel norvég mintás pulóvert tervezni, vagy PHP-ben mosógépet vezérelni –, de nem erre valók.

Lépjünk ki a keretből!

Henry Mill ötletéhez nem a múzeumba került írógép, hanem a nyomdai minőségű írásképre használható számítógép áll közelebb. Felejtjük el a középutat kézírás és nyomdai íráskép között. A modern szövegszerkesztők fejlett tipográfiai képességeit sem tudjuk kiaknázni tudás hiányában. Hát még a kiadványszerkesztőket...

Mindig a legelső lépés a legnehezebb. Ebben segíthet két kitűnő könyv: Virágvölgyi Péter (2004) *A tipográfia mestersége – számítógéppel* című alapműve az Osiris Kiadó gondozásában, valamint Robin Williams (2012) *Tervezz bátran!* című könyve a Scolar Kiadótól.

Irodalomjegyzék

- Colos (é. n.): *Kis írógép történelem*. <http://www.journality.hu/Kis-irogep-tortenelem/63/540/0>
- Devecz Ferenc, Jónás Katalin, Juhász Tibor, Kévés Rita, Reményi Zoltán, Siegler Gábor és Takács Barnabás (2004): *Irány az ECDL! Irány a középszintű érettségi!* Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Nagy Bence (2005): Kényszer szülte tökéletesség. *Magyar Grafika*, PRINTEXPO különszám.
- Pedroni Emma Anna (2004): Emlékezés Kempelen Farkas magyar polihisztorra. *Erdészeti Lapok*, **139**. 6. sz., június.
- Woodcroft, B. (1855): Reference index of patents of invention, from 1617 to 1852, by B. Woodcroft., London, 1855
- Takács Boglárka (é. n.): *(La)TeXnikás praktikák*. <http://www.nyest.hu/hirek/la-texnikas-praktikak>
- Takács Boglárka (é. n.): *A szövegszerkesztők története*. 1–10. www.nyest.hu
- Uri Ferenc (é. n.): *Történetek az írógépről*. <http://www.fokusz.info/index.php?cid=1752456410&id=1241956610>
- Virágvölgyi Péter (2004): *A tipográfia mestersége – számítógéppel*. Osiris Kiadó, Budapest.
- Williams, R. (2012): *Tervezz bátran!* Scolar Kiadó, Budapest.